

Temaseksjon: Jødedom

Å undervise om jødedom

Av Gunnar Haaland

GUNNAR HAALAND (f. 1967), Professor i teologi, religion og filosofi,
NLA Høgskolen, Oslo. E-post: Gunnar.Haaland@nla.no

NÅR FEIRES PESACH?

I år samlet jødiske familier og menigheter seg til sederaften (kvelden for det store pesachmåltidet) onsdag 5. april, dagen før skjærtorsdag. Neste år starter pesach mandag 22. april, tre uker og én dag etter første påskedag.

«Både jødisk og kristen påske feires første søndag etter første fullmåne etter vårjevndøgn», heter det i én av bøkene som anmeldes i dette nummeret (Belseth & Winje, 2022, s. 105). Dette er kort sagt ikke korrekt. Både pesach og vestlig påske er knyttet til fullmåne, og normalt faller de på den samme fullmånen, men pesach er ikke knyttet til én bestemt ukedag og heller ikke til vårjevndøgn. Av og til – slik som neste år – faller pesach én fullmåne etter vestlig påske.

Alle som skriver læremidler, gjør blundere. Jeg tar med denne som et overtydelig eksempel på at kristne referanserammer ofte er mer forvirrende enn forklarende når vi nærmer oss jødedommen. Å undervise om jødedommen handler mye om å lære de jødiske referanserammene.

Mulighetene for lære om jødedom i Norge har neppe noen gang vært bedre enn de er nå. Bli med på en runde innom læremidler, jødiske museer, jødiske veivisere og andre informasjonstiltak drevet av Det Mosaiske Trossamfund (DMT) i Oslo. Til slutt stopper vi opp ved de nye læreplanene for KRLE og religion og etikk.

LITTERATURFORSLAG FOR KRLE-STUDENTER

Hvem skal lære lærerne? Det skal ikke minst lærebokforfattere og andre skribenter gjøre. I Norge har vi i tjuetre år vært velsignet med Bente Groths bok *Jødedommen* (førsteutgaven fra 2000, andreutgaven fra 2011 og tredjeutgaven i 2019). Det var en meget god bok da den kom – ikke mange norske lærebøker oversettes til svensk – og den holder seg godt. Den er ikke uten skjønnhetsflekker, men de er relativt få. Og mye er svært godt skrevet. Den dekker mye, men den dekker ikke alt. Og det meste er beskrevet relativt knapt. Så heldigvis finnes det mer å lese!

Vil man lese om jødisk historie og jødisk liv i Norge, kan man gi seg i kast med den ferske boken *Jødisk* (Døving, 2022) som også anmeldes i dette nummeret. Gikk man glipp av daværende København-rabbiner Bent Melchior's foredrag på Universitetet i Oslo i 1976, er det ennå ikke for sent! Hans foredrag «Jødedommens historiske fundament: Loven» (Melchior, 1976) anbefales varmt. For snart to år siden utkom den jødiske bønneboken i hebraisk–norsk utgave for første gang

(2021). Dette har vært et stort løft ledet av DMT-rabbiner og Bent Melchiorssønnesønn Joav Melchior, og resultatet er blitt en praktfull bok. Nora Stene har skrevet nettopp om rabbinerens rolle (2012), Geir Winje om synagogearkitektur, utsmykning og symbolikk (2012), Christine Mohn har nylig skrevet om sang og musikk i jødisk tradisjon (2022), Vebjørn Horsfjord om hverdagsjødedom (2017), og selv har jeg skrevet om jødedommens hellige skrifter (2011) og jødisk humor (2019). Og så videre.

For mange KRLE-studenter er det nok slik at de leser kortere fremstillinger enn Groths bok, kanskje fortrinnsvis Eidhamar (2004) eller Rian (2018; 1. utg. 2001). Begge er fullt brukbare. Og selv om Rians fremstilling har blitt oppdatert i flere runder, begynner den å merke tidens tann. Eidhamars snart tjue år gamle fremstilling hadde helt klart hatt godt av en grundig revisjon. Historieforskning, religionsvitenskap og fagdidaktikk har frembrakt ny kunnskap og utviklet nye perspektiver. Synagogen i Trondheim er ikke lenger verdens nordligste, en lærebok kan ikke lenger la den ortodokse definisjonen av jødiskhet styre beregningen av antall jøder i Norge, og vi vet nå at det ikke var bønder og handelsfolk, men derimot de fremste intellektuelle som drev gjennom jødeforbudet i grunnloven av 1814. Det må være lov å håpe at Eidhamar gjør en grundig omarbeiding av sin fremstilling. Rian døde for tre år siden, men forlag og redaktør finner kanskje en avløser.

I tillegg ønsker jeg meg en bok på Universitetsforlaget skåret over samme lest som Tove Nicolaisens *Hinduer* (2018) og Haldis Breidlids *Sihker* (2020). Den må vel nødvendigvis hete *Jøder*.

DE JØDISKE MUSEENE

Jeg har vært mange ganger på Jødisk Museum i Oslo, og i fjor høst besøkte jeg Jødisk museum i Trondheim for første gang. Det er en stor berikelse at vi har disse to små museene, og det er fascinerende at de er så forskjellige. I Trondheim er utstillingen i kjelleren, i Oslo i det gamle synagogerommet. I Oslo må utstillingsrommet med enkle grep kunne klargjøres for et stort antall gjester, i Trondheim kan utstillingen stå i fred. Den permanente utstillingen i Trondheim inneholder et stort antall gjenstander behendig hensatt i kriker og kroker. De permanente utstillingene i Oslo preges av stilrene flater og korthugde og nesten poetiske tekster. I Trondheim er museum, forsamling og synagoge tett integrert i det samme bygget. I Oslo er museet alene om å videreføre den jødiske historien i bygget i Calmeyers gate, mens menighets- og gudstjenesteliv utfolder seg i Bergstien. Samtidig har museet i Oslo en venneforening som faktisk har omtrent like mange medlemmer som DMT!

Felles for begge museene er dyktige, dedikerte og imøtekommende ansatte.

JØDISKE VEIVISERE

Særlig gjør det inntrykk på meg å møte de jødiske veiviserne. [...] Dere er ikke mange, men dere når langt og har stor betydning på besøk til videregående skoler rundt om i landet, et veldig godt eksempel. Det er ikke alle elever i norsk skole som kjenner til eller har møtt en norsk jøde ettersom jødene våre er en liten minoritet i landet vårt. At veiviserne skaper slike møter er et viktig bidrag mot stereotypier og fordommer, gir kunnskap og læring. (Statsminister Jonas Gahr Støre i sin tale i Oslo rådhus 24. november 2022 ved 80-årsmarkeringen av deportasjonene av jødene fra Norge)

I 2022 fikk 210 skoleklasser på videregående skoler og fjorten på ungdomstrinnet besøk av de jødiske veiviserne. Det er et høyt totaltall når vi vet at et skoleår har 190 dager. Veiviserne skal ikke undervise i jødedom og slett ikke fungere som Midtøsten-eksperter, men de skal «synliggjøre jødiske nordmenn, spre kunnskap og bidra til å fjerne fordommer» (DMT, 2023). I tillegg til skolebesøk bidrar de med innlegg og deltar i panelsamtaler i ulike fora, møter departementer og delegasjoner, blir intervjuet av media og skriver blogg på www.jødedommen.no.

I denne temaseksjonens første vitenskapelige artikkel rapporterer og reflekterer Nina Gacic over intervjuer med lærerstudenter og veivisere om veiviserbesøkene før og etter. Alt tyder på at de betyr en forskjell!

DMT'S INFORMASJONSPROSJEKT

Med støtte fra Kommunal- og distriktsdepartementet (KDD) driver DMT flere tiltak i tillegg til veiviserprogrammet, blant annet nettstedet www.jødedommen.no, kurs for lærerstudenter, synagogebesøk, og podkast.

Da DMTs «Informasjonstiltak mot antisemittisme» ble startet opp, sto et nytt og godt nettsted høyt på prioriteringslisten. DMTs folk var frustrerte over at elever og studenter som søkte informasjon om jødedommen, havnet på amerikanske nettsteder med en helt annen profil og horisont en de to norske jødiske menighetene. Nettstedet ble lansert i 2018 og har stor trafikk.

Podkasten «Rachel & rabbineren» startet opp under pandemien og er blitt videreført i etterkant. Temaene varierer fra svinekjøtt til livet etter døden. Rachel Mizrachi og rabbiner Joav Melchior snakker om hva jødiske tekster sier om de ulike temaene, og om hvordan norske jøder forstår og praktiserer det tekstene sier.

Michael Gritzman er prosjektleder og altnuligmann i DMT. Han stiller opp som gjesteunderviser og kursholder på universiteter og høyskoler, primært for lærerstudenter, men også for eksempel for teologistudenter eller studenter i religion og samfunn.

DMT har de siste tre årene kunnet øke kapasiteten for å ta imot barnehagegrupper, skoleelever og studenter. I 2022 ble det gjennomført 309 besøk, altså mer enn to besøk per skoledag i gjennomsnitt. Gruppene møter normalt to omvisere med ulik alder og erfaringsbakgrunn, det legges vekt på dialog og åpning for å stille de fleste spørsmål. Gjennom arbeidet med skolebesøkene har DMT gravd frem mye interessant kunnskap om blant annet utsmykning og toraruller. Her finnes det kanskje stoff til et par masteroppgaver?

NY LÆREPLAN FOR KRLE OG RELIGION OG ETIKK

Både underveis i prosessen frem mot nye læreplaner for KRLE og religion og etikk og de endelige planene reiste og reiser en rekke interessante – for ikke å si urovekkende – problemstillinger når det gjelder undervisning om jødedom. Hvilken plass vil undervisning om jødedommen få når jødedommen ikke lenger er nevnt i noen av læringsmålene? Hva blir jødedommens plass når det skal undervises om «vestlige religioner»? Hvordan kommer jødedommen ut når det i større grad skal undervises tematisk og i mindre grad religion for religion? Hvordan skal elevene få grep om jødedommen når religionsbegrepet er i endring? Hvordan fremme utforskende arbeidsmåter og dybdelæring om jødedommen?

Morten Beckmann og Nils Hallvard Korsvoll (begge Universitetet i Agder) grep fatt i slike utfordringer og tegnet ut et lite forskningsprosjekt. Nå deler de av funnene sine. Beckmanns tema, essensialistiske forståelser av religioner, kommer fra religionsvitenskapen og religionsdidaktikken, mens Korsvolls tema, dybdelæring, kommer fra den overordnede pedagogiske tenkningen bak læreplanrevisjonene. Disse artiklene er ikke bare interessante for fagdidaktikken, men også for skolehistorien.

I tillegg til tre vitenskapelige artikler og denne innledningsartikkelen inneholder temaseksjonen tre gode bokanmeldelser. To av dem er allerede nevnt. I tillegg anmelder redaksjonsmedlem Andrew Thomas boken *Jews Don't Count: How Identity Politics Failed One Particular Identity*. «Den boken fikk jeg lyst til å lese», utbrøt redaktør Cathinka Dahl Hambro etter å ha lest denne siste anmeldelsen.

LITTERATUR

- Baddiel, D. (2021). *Jews Don't Count: How Identity Politics Failed One Particular Identity*. TLS Books.
- Belseth, K. & Winje, G. (2022). *Religioner og hverdagspluralisme i barnehagen* (2. utg.). Cappelen Damm.
- Breidlid, H. (2020). *Sihker*. Universitetsforlaget.
- Det Mosaiske Trossamfund (2023). *Informasjonstiltak mot antisemittisme: Sluttrapport for 2022*.
- Døving, C. A. (Red.) (2022). *Jødisk: Identitet, praksis og minnekultur*. Universitetsforlaget.
- Eidhamar, L. G. (Red.) (2004). *Religioner og livssyn*. Høyskoleforlaget.
- Horsfjord, V. (2017). *Religion i praksis*. Universitetsforlaget.
- Haaland, G. (2011). Den todelte Tora – Tanakh og Talmud: Jødedommens hellige skrifter. I J. Braarvig & Å. Justnes (Red.), *Hellige skrifter i verdensreligionene* (s. 21–57). Høyskoleforlaget.
- Haaland, G. (2019). Jødisk humor hver fredag. I P. K. Botvar, A. K. Gresaker & O. Hovdelien (Red.), *Ingen spøk: En studie av religion og humor* (s. 179–201). Cappelen Damm Akademisk. <https://doi.org/10.23865/noasp.69.ch9>
- Melchior, J. (2021). *Tov Lehodot: Oslo-sidduren*. Koren og Det Mosaiske Trossamfund i Oslo.
- Mohn, C. (2022). Sjelen i kroppen: Sang og musikk i jødisk tradisjon. I H. Holm & Ø. Varkøy (Red.), *Musikk og religion: Tekster om musikk i religion og religion i musikk* (s. 223–243). Cappelen Damm Akademisk. <https://doi.org/10.23865/noasp.177.ch12>
- Nicolaisen, T. (2018). *Hinduer*. Universitetsforlaget.
- Rian, D. (2018). Jødedommen i Norge. I K. A. Jacobsen (Red.), *Verdensreligioner i Norge*. Universitetsforlaget.
- Stene, N. (2012). Autoritet og autoritetens grenser: Den ortodokse rabbineren som religiøs leder i Det Mosaiske Trossamfund. I C. A. Døving & B. Thorbjørnsrud (Red.), *Religiøse ledere: Makt og avmakt i norske trossamfunn* (s. 146–169). Universitetsforlaget.
- Winje, G. (2012). Jødedommen. I *Guddommelig skjønnhet: Kunst i religionene* (2. utg., s. 87–112). Universitetsforlaget.